УДК 821.161. 2: 82.091 (092) **Наталія Зінченко**

РОЛЬ І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО У СТАНОВЛЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: У КРИТИЧНІЙ СПАДЩИНІ І. ФРАНКА

Розглянуто Франкову оцінку ролі І. Нечуя-Левицького у становленні національної ідеї українського народу. Значну увагу приділено аналізу праці «Ювілей Івана Левицького (Нечуя)», де автор звертається до постаті письменника крізь призму історії.

Ключові слова: *І. Франко, І. Нечуй-Левицький, національна своєрідність, твори.*

In this arlicle is examined the Ivan Franko's opinion about I. Nechuy-Levytsky's role in the incipience of the Ukrainian national idea. The particular attention was paid to the analysis of the work "Ivan Levytsky's (Nechuy's) Jubilee", where the author refers to the writer's figure in the light of history, reassesses his ideological works, which had raised the issues of social and national liberation of the Ukrainian nation.

Key words: I. Franko, I. Nechuy-Levytsky, national identity, works.

У 60-70-х роках XIX століття, коли в українську літературу приходить І.С. Нечуй-Левицький, особливої ваги набуває проблема національного самоутвердження, відстоювання прав рідної мови, національної культури і літератури, яка виникла з посиленням урядових заходів проти українського руху. Виняткову роль І. Нечуя-Левицького у становленні національної ідеї українського народу визначив Іван Франко. Відомо, що Франко не тільки цікавився творчими здобутками свого старшого попередника, а й давав їм належну оцінку. Проблема «І. Нечуй-Левицький – І. Франко» неодноразово порушувалася у вітчизняному літературознавстві (М. Тараненко, Н. Крутікова, Т. Гундорова та ін.). З найновіших виокремимо дослідження Надії Муранець, де автор ґрунтовно аналізує Франкові оцінки творчості І. Нечуя-Левицького, приділяє увагу розгляду проблеми національної та естетичної самосвідомості українського реалізму на матеріалі полеміки між І. Нечуєм-Левицьким та І. Франком у 1870-х роках.

З погляду означуваної теми актуальним є аналіз праці І. Франка «Ювілей Івана Левицького (Нечуя)» (1905), де автор звертається до постаті письменника крізь призму історії, через образ України, тобто, як зазначає Н. Муранець, «мислить його як невідривний компонент розвитку української нації» [4, с.157]. У цій ювілейній статті Франко не тільки характеризує постать І. Нечуя-Левицького на тлі суспільно-політичних процесів кінця XIX- початку XX століття, а й по-новому оцінює його ідеологічні твори, у яких порушувалися проблеми соціального і національного визволення українського народу. Саме в цій статті Франко назвав Нечуя-Левицького великим артистом зору, колосальним

всеобіймаючим оком України: « Те око обхапує не маси, не загальні контури, а одиниці, зате обхапує їх із незрівнянною бистротою і точністю, вміє підхопити відразу їх характерні риси і передати їх нам із тою випуклістю і свіжістю красок, у якій бачить їх сам» [6, т.35, с.370].

По відношенню до ідеологічних творів Нечуя-Левицького можна застосувати визначення І. Франка про самого себе: творча індивідуальність є показником «важніших моментів та духовних течій того життя, що при всіх своїх прикростях не пройшло марно ані для мене, ані для нашої суспільності» [6, т.38, с.420]. Письменство для І. Нечуя-Левицького стало не просто побутописанням, а формою громадської діяльності. «Виступаючи у світ з книгою, як артист на сцені, – писав він, – письменник стає суспільною людиною» [5, т.10, с.352]. Болісно переживаючи національні утиски, комплекс меншовартості українського народу, Нечуй-Левицький розумів, що національні почуття як вияв історичної і культурної пам'яті є тим духовним потенціалом народу, котрий живить його патріотичні настрої, сприяє формуванню національної гідності, стимулює дії на розвиток і консолідацію етносу.

Одним із перших творів української літератури, де порушувалася проблема інтелігенції і народу (селянства), стала повість-хроніка І. Нечуя-Левицького «Хмари» (1870-1874). (Спочатку було опубліковано у журналі «Правда» за 1870 рік уривок під назвою «Новий чоловік»).

Головна ідея твору – протест проти насильницької русифікації, соціального і національного гніту з боку царського самодержавства, символом чого виступають «чорні хмари» (звідси і перша назва твору – «Чорні хмари») – символ національного гноблення, символ усіх темних сил, які намагаються денаціоналізувати українську молодь, відірвати її від рідного народу, перетворити на прислужників російського царизму, душителів української національної культури» [1, с.354].

Повість має досить широку тематичну основу: патріархальне життя українського купецтва, київського міщанства, духовенства, міської буржуазії, так званих освічених кіл суспільства (викладачів духовної академії й університету), система народної і вищої освіти в Україні та ін. На цьому тлі й у різних взаєминах із представниками інших суспільних верств і кіл соціально вирізняється діяльність інтелігентів-українофілів.

Від перших відгуків на повість і до сучасних літературознавчих праць про цей твір висловлювалися різні (аж до діаметрально протилежних) судження. Шовіністична і клерикальна преса зустріла вихід «Хмар» вкрай вороже. Редакція газети «Друг народа» висміювала письменника за «штучність» мови роману. «Киевские епархиальные ведомости» намагалися довести, що твір не відповідав історичній достовірності у зображенні духовенства. Протилежну офіційним органам оцінку дав М. Драгоманов. Висловлюючись про «Хмари» як твір загалом реалістичний і цінний, критик, однак, вважав невдалим змалювання центрального образу (Радюка) передусім за його наївну боротьбу проти

«чорних хмар» («Новий чоловік д.Нечуя, на лихо зовсім старий, бо говорить, правда, народолюбні фрази, а робить лише те, що одягається в досить дорогу одежу в народному стилю та їсть вишні і залицяється до дівчат» [2, с.1]. Не вдаючись тут до детального аналізу позиції М. Драгоманова, скажемо лише, що він бачить Радюка в явно карикатурному вигляді. О. Кониський, не відкидаючи реальності образу Радюка («Тип Радюка в 60-х роках можна було зустріти від Кавказу до Карпат»), усе ж вважав, що Нечую-Левицькому не пощастило зобразити героїв, які «вивели б нас з хмар» або хоча б указали, «коли ж воно виясниться?» [3, с.773].

Найбільш об'єктивна, принципова оцінка творів Нечуя-Левицького про «нових людей» належить І. Франку. Ставлячи ідеологічні твори письменника поряд із творами І. Тургенєва і М. Пом'яловського, він підкреслював, що головне в них – правда. «Правда без огляду на те, чи кому коли вона подобається» [6, т.26, с.68]. Вказуючи на тенденційність і дидактизм творів Нечуя-Левицького про інтелігенцію, І. Франко в цілому підкреслював, що в основі його творів «лежав ідеал чоловіка діяльного і повнокровного, суспільний устрій, опертий на справедливості, гаряче бажання змінити існуючий суспільний лад». Влучність цієї характеристики і сьогодні є неперевершеною. У статті «Ювілей Івана Левицького (Нечуя)» І. Франко, відповідаючи численним критикам від імені самого письменника, писав: «Я змалював поляків, Лемішок, Радюків таких, яких бачив, без ніякої тенденції, а ви, панове критики, судіть їх, міряйте їх, чи, коли хочете, їх прототипів, а не мене» [5, т.35, с.375].

У повісті «Хмари» художньо змальовані два покоління інтелігенції: 30-40-х і 50-60-х років, які діють у часи посилення національного гноблення в Україні, утисків і заборони її мови та культури. Кожен герой Нечуя-Левицького має реальну основу. Керуючись принципом «чого нема в житті, того не може бути і в повісті» [5, т. 10, с. 352], письменник, однак, не просто «списував з натури», а шукав явища й постаті, які становлять певний тип особистості, сформований конкретними суспільними обставинами. І. Франко справедливо вважав письменника найвиразнішим представником реалістичної школи.

Симпатизуючи українофілу Радюку, Нечуй-Левицький бачить безрезультатність його зусиль. У цьому проявляється реалізм письменника, якого І. Франко вважав найвиразнішим представником реалістичної школи.

У 70-х роках Франко сам звертається до теми інтелігенції. Його цікавить діяльний характер інтелігента, служіння його народу. Уже в першій повісті «Петрії й Довбущуки» (1875-1876) Франко розглядає інтелігента з точки зору його ролі в соціокультурній історії народу. Інтелігенти у молодого Франка теж покликані просвітити народ, боротися за його кращу долю. Правда, концепція інтелігента як особливого

суб'єкта духовно-практичної діяльності однієї з сил суспільно-історичного прогресу в повісті не постає як цілісна проблема. Можливо, не без впливу ідеологічних творів І. Нечуя-Левицького Франко у 80-ті роки виробляє нові підходи у відображенні характеру інтелігента. Письменник розглядав його в аспекті змалювання певних суспільно-політичних течій. Проблема інтелігенції, за Франком, не може бути розв'язана лише в плані соціально-побутовому. Новий зміст естетичного відображення Франко пов'язує з характеристикою героя як суб'єкта суспільно-історичного діяння. Головним для Франка став психологічний аналіз соціальних явищ: «як факти громадського життя відбиваються в душі й свідомості одиниці, і, навпаки, як у душі тої одиниці зароджуються нові події соціальної категорії» [6, т.34, с.363].

Отже, складний період у політичному і культурному житті України покликав письменників розробляти нові теми, порушувати нові проблеми, визначити свою громадянську позицію. Для І. Нечуя-Левицького це виявилося насамперед у створенні ідеологічних повістей, герої яких відстоюють право на соціальне і національне визначення. Таким був і сам письменник. За словами І. Франка, «В ньому було щось непохитне і незмінне, але се не були ніякі партійні програми ані тези, се було його зовсім елементарне, не підлягаюче ніякій дискусії становище національне, українське. Він був українцем і українським, виключно українським письменником» [6, т.35, с.370].

Джерела та література

1. Білецький О. І. Іван Семенович Левицький (Нечуй) // Зібр.праць: У 5 т. / О.І. Білецький – К., 1965. – Т.2. – С.318-367.
2. Драгоманов М. Ан-бер Г. Малорусская литература в 1874 р. / Михайло Драгоманов // Киевский телеграф. – 1875. – №30 (9 березня).
3. Кошовий О. (Кониський О. (Коли ж виясниться?) За проводом повісті «Хмари» Нечуя-Левицького) / О. Кошовий – Правда. – 1875. – №19. – С.768-774, № 20. – С.807-813.
4. Муранець Н. «Колосальне всеобіймаюче око всієї України» / Надія Муранець // Українське літературознавство. – 2010. – Вип. 72. – С. 146-159.
5. Нечуй-Левицький І.С. Зібр.творів: У 10 т. / І.С. Нечуй-Левицький – К.: Наукова думка, 1965-1968.
6. Франко І.Я. Ювілей Івана Левицького// Зібр. праць: [У 50 т.] / І. Франко. – К.,1982. – Т.35.